

Beytüşî, Ahsâ'da yaşamakla birlikte memleketindeki âlim ve ediplerle yazışarak ilişkisini sürdürmüştür. Onlara yazdığı birçok mektup nesirdeki edebî maharetini göstermektedir. Ubeydullah b. Seyyid Sibgatullah el-Haydarî'ye gönderdiği mektupla diğer bazı mektupları Süleymaniye Kadısı Muhammed el-Hâl tarafından onun biyografisine dair eseri içinde (yk.bk.) neşredilmiştir. Bazı mektuplarına dair nüshaları özel kütüphanesinde muhafaza eden Abbas el-Azzâvî (*Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, II, 219) Hâc Süleyman eş-Şavî'ye yazdığı bir mektubu (*MMİlr.*, IX [1381/1961], s. 275-276), Muhammed el-Hâl de hocası İbnü'l-Hâc için nazmettiği bazı kaside ve kıtaları yayımlamıştır (*MMİlr.*, IV/1 [1375/1956], s. 139-154).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sened el-Basrî, *Aşfe'l-mevârid min selsâli ahvâli'l-İlmâm Hâlid*, Kahire 1313, s. 102; L. Şeyho, *el-Âdâbü'l-Arabiyye fi'l-karni't-tâsi' aşer*, Beyrut 1924, I, 93-94; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1296; M. Emin Zekî, *Meşâhirü'l-Kürd ve Kürdistân fi'd-devri'l-İslâmî*, Kahire 1366/1947, II, 37-38; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 487; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî fi'l-İrâk*, Bağdad 1382/1962, II, 44-45, 84, 133-134, 219-220, 296, 297; a.mlf., "en-Nesrî'l-edebi ve meşâdiruhü fi'l-ahdi'l-Ösmânî", *MMİlr.*, IX (1381/1961), s. 275-276; K. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-İrâkıyyin*, Bağdad 1969, II, 322; Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, *Şu'arâ'ü Heceer mine'l-karni's-şânî aşer ile'l-karni'r-râbi' aşer*, Beyrut 1401/1981, s. 53-74; Mahmûd Ahmed Muhammed, *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti'l-Evkâfi'l-merkeziyye fi's-Süleymaniyye*, Bağdad 1403-1405/1983-85, II, 265-266, 270; III, 139-140; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 131; Abdülkerîm Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahran 1369 hş., s. 250-257; Baytâr, *Hilyetü'l-beşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1413/1993, II, 1015-1016; Muhammed b. Abdullah Âlî Abdülkâdir el-Ahsâî, *Tuhtetü'l-müstefid bi-târîhi'l-Ahsâ' fi'l-kadim ve'l-cedid*, Riyad 1419/1999, II, 597-624; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhir-i Kürd*, Tahran 1382 hş., I, 285-293; Kâmil Süleyman el-Cübürî, *Mu'cemü's-şu'arâ' mine'l-âşri'l-Câhili hattâ sene 2002*, Beyrut 1424/2003, III, 293-294; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 393; Muhammed el-Hâl, "Kaşidetün tetezammanu kaşâ'ide 'adide li'l-Beytüşî", *MMİlr.*, IV/1 (1375/1956), s. 138-155; a.mlf., "Ba'zu'l-manzûmâtî'l-filmiyye li'l-Beytüşî", a.e., XXXII/3-4 (1981), s. 210-222; Muhsin İsmâil Muhammed – Tâhâ Sâlih Emin Ağâ, "Kitâbü'l-Hifâyê bi-tavzîhi'l-Kifâyê li'l-Beytüşî: 'Arz ve ta'rîf", *el-Türâşü'l-Arabî*, XX/79, Dimaşk 1421/2000, s. 132-149; Hâşim Tâhâ Şelâş, "Şerhu Manzûmeti'l-ef'âli'l-vâviyye - el-yâ'iyye", *el-Meurid*, XXVIII/3, Bağdad 1421/2000, s. 81-94; Hamza Ahmed Osman, "Abdullâh el-Beytüşî min a'lâmi'l-film ve'l-edebe", *Kâvişnâme/Vtjenâme-yi 'Arabî*, IX/17, Yezd 1387 hş., s. 207-243.

AHMET ÖZEL

BIBLIANDER, Theodorus (1509-1564)

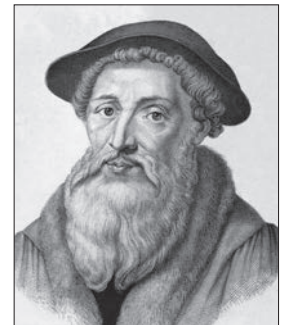
İsviçreli
Sâmî dil bilimcisi,
Kitâb-ı Mukaddes uzmanı.

İsviçre'nin Thurgau kantonuna bağlı Bischofszell'de doğan Theodorus Bibliander (Alm. Buchmann), XVI. yüzyılın Hıristiyanlık ve özellikle Protestanlık tarihinde iz bırakmış önemli isimlerdendir. Aslında dil bilimci olarak tanınsa da Kitâb-ı Mukaddes üzerine yaptığı çalışmaları, kutsal kitap tefsirleri ve vaazları da önemlidir. İslâm kültürü açısından önemi ise Kur'an'ın Kettonlu Robert tarafından yapılan Latince tercümesini ilk defa neşrederek hıristiyan dünyasına sunmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an'ın Batı dillerine çevirileri daha eskiye (XII. yüzyıl) gitse de ilk neşir Bibliander'e aittir. Bibliander, Zürih ve Basel'de önde gelen dil bilimcilerden İbrânce eğitimi aldı, ayrıca Latince ve Arapça öğrendi. Liegnitz Dükü II. Frederick'in kurduğu özel okulda 1525'ten itibaren iki yıl okutmanlık yaptı. 1532'de Zürih'te Zwingli tarafından kurulan Schola Tigurina'da teoloji profesörü oldu. Özellikle Ahd-i Atîk'in İşaya kitabına dair seminerler verdi. 1535'te İsviçre'deki Zwinglici Protestan öğrencileri için Ahd-i Atîk çalışmaları konusunda rehber olmak üzere İbrânce gramer kitabı yazdı. Latince, Grekçe, İbrânce ve Almanca karşılaştırmalı olarak yapılan ve bir tür lengüistik teoloji olan bu eser, Batı'da Kitâb-ı Mukaddes'in filolojik ve etimolojik metotlarla gerçekleştirilen analizlerine öncülük etti. Bibliander, Markos İncili ve *Protevangelium Jacobi* üzerine çalışmalar yayımladı ve bunları Latince'ye çevirdi. *De Ratione Temporum* (1551) ve *Temporum Supputatio* (1558) adıyla tarih araştırmaları yaptı. Bu temel eserlerin dışında çok sayıda vaaz ve kutsal kitap tefsiri çalışması mevcuttur. Fakat eserlerinin önemli bir kısmı henüz neşredilmemiştir. 1560 yılına kadar Schola Tigurina'daki görevinde kalan Bibliander bu tarihte Calvinist gruplarla anlaşmazlığı yüzünden görevinden uzaklaştırıldı. 1564'te Zürih'teki veba salgınında öldü.

Hayatı boyunca bir entelektüel kimliğiyle yaşayan Bibliander katı bir Zwinglici Protestan olup Katolik ve Calvinist mezhepleriyle daima mücadele etmiştir. Aynı zamanda koyu bir İslâm karşıtıdır ve Türkler'in Orta Avrupa'daki ilerleyişini İsa'nın dönüşünün işareti olarak yorumlamıştır.

Onun İslâm-Hıristiyanlık ilişkisi tarihi bakımından son derece önemli sayılan Kur'an tercümesi neşri de müslümanları hıristiyanlaştırmanın bir aracı olarak görülebilir. 1543'te de Basel'de *Machometis Saracenorum principis, eiusque successorum vitae, ac doctrina, ipseque Alcoran* (Sarazenler'in / müslümanların prensi Muhammed'in hayatı, öğretileri ve Kur'an'ı) adıyla basılan bu tercüme, aslında 1143'te Cluny Benedikten başrahibi Petrus Venerabilis'in İslâm'la mücadele amacıyla İngiliz keşişi Kettonlu Robert'e yaptırdığı çeviridir. Bu Latince çeviri Batı dünyasında İslâm'a yönelik ilk ciddi çalışmalardandır. *Toledan Collection* adıyla bilinen ve bir yazma halinde bulunan bu metin XVI. yüzyılda birbirinden bağımsız iki ayrı nüsha halinde basılmıştır. Bunlardan biri, Katolik diplomatı ve oryantalist Johann Albrecht von Widmanstetter'in (ö. 1557) *Epitome alcorani* (Nuremberg 1543) adıyla neşrettiği nüshadır, diğeri ise Théodore Bibliander'in neşridir. En az altı farklı versiyonu bulunan 1543'teki ilk baskı 1550'deki baskıda yeniden düzenlenmiş ve bu nüsha XVII. yüzyıla kadar Batı'daki İslâm çalışmalarında temel alınan Kur'an nüshası olmuştur.

Kur'an çevirisinin neşir gerekçesi, XVI. yüzyılda Avrupa'nın ortalarına kadar giren Osmanlı Devleti'nin yol açtığı politik sıkıntılardır. Türkler'in 1521 ve 1526'dan itibaren Belgrad'ı alması, Macaristan'a girmesi, 1529'da Viyana'yı kuşatması Protestan ve Katolik çevrelerinde ciddi bir telâşa yol açmış, Avrupa'nın ortasında ve kuzeyinde Osmanlı-İslâm kültürüyle karşılaşan Protestanlar *Türkenbüchlein* (Türkler hakkında kitapçık) adıyla bilinen çok sayıda broşür yayımlamıştır. Türkler'in Tanrı tarafından hıristiyanları cezalandırmak için gönderilmiş şeytan orduları olduğu iddiasının yer aldığı bu broşürler halk arasında hızla yayılmıştır. 1529'da iki *Türkenbüchlein* yayımlayan Martin Luther, popüler düzeydeki bu tarz çalışmaların daha köklü bir çalışma yaparak güya

Theodorus
Bibliander

İslâm'ın iç yüzünü Hıristiyanlara tanıtmak amacıyla Kur'an'ın tercüme edilmesinin gerektiğini düşünmüş, buna zemin hazırlayacak birtakım teşebbüslerde bulunmuştur. Bibliander'in, Kur'an tercümesini neşrinin Luther'in bu arayışları sırasında ortaya çıkışı şüphesiz tesadüfî değildir. Ortak kaygılar Zwinglici Protestanlar'ı da işin içine çekmiş ve Bibliander'in Kur'an tercümesinin neşrini yapmasını kolaylaştırmıştır.

Protestanlığın daha liberal yorumu olarak Zwinglici bir anlayış benimseyen Bibliander, Türkler'in Orta Avrupa'daki yayılışını kıyamet alâmetlerinden saysa da onlara karşı uygulanacak en iyi yöntemin misyonerlik olduğunu düşünüyordu. Bilhassa Türkler'in ele geçirdiği coğrafyalardaki halkın devşirme yoluyla müslümanlaştırıldığı farkındaydı ve Hıristiyan halkın İslâm'ı içeriden tanıması gerektiğini söylüyordu. Bu amaçla 1542'de içeriği diğerleriyle aynı olan *Ad Nominis Christiani Socio Consultatio Quanam Ratione Turcarum Dira Potentia Repelli Possit, ac Debeat a Populo Christiano* adıyla bir *Türkenbüchlein* yazmıştır (Basel 1542). Ancak Bibliander, İslâm'ı daha iyi tanımanın yolu olarak Kur'an'ın tercümesinin yapılması gerektiğini düşündüğünden Kettonlu Robert'in Kur'an tercümelemelerine ulaşmış, arkadaşı Oporiniana da ona Basel Kütüphanesi'ndeki Arapça bir Kur'an nüshasını göndermiştir. Böylece Bibliander, Arapça'dan ve diğer bazı kaynaklardan faydalanarak Ketton nüshasının edisyonunu gerçekleştirmiştir. Ancak Protestan çevreleri Hıristiyan dünyasında Kur'an tercümesinin basılmasını bir tehdit olarak algılamış ve eserin çıkışını engellemeye çalışmıştır. Özellikle Basel Şehir Konsilinin bu basıma şiddetle karşı çıktığı bilinmektedir. Fakat Luther'in İslâm'ın öğrenilmesi için böyle bir edisyonun gerektiği şeklindeki savunusu söz konusu metnin 1543'te yayımlanmasını mümkün kılmıştır. Conrad Pellican ve Caspar Hedio gibi dönemin diğer âlimleri de bu metnin neşrinin Hıristiyanlık için bir tehdit oluşturmadığını ileri sürmüştür. Böylece basılı metin 1543'te satışa sunulmuş ve aynı yıl içerisinde üç baskı yapacak kadar ilgi görmüştür.

Tercümenin girişine Luther ve Melanchthon birer önsöz yazmış, önsözde Türkler'in dini olarak İslâm'ın geçersizliği ve sapıklığına karşılık Hıristiyanlığın hakikati ve yüceliği ele alınmış, böylece tercüme yapılacak eleştiriler önlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada

ortaya konulan metin bakımından Bibliander ile Ketton arasında büyük farklar yoktur. Zira Bibliander hem Ketton'un Kur'an tercümesini hem de notlarını çok az değişikliklerle almış, kendi notlarını da hazırladığı bu metne koymuştur. Bu bağlamda Bibliander'in orijinalliği, dönemin Protestan "sola scriptura" (metni metinle analiz etme) geleneği çerçevesinde Kur'an'daki bazı âyetleri Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'den örneklerle yorumlama çabasıdır. Onun notlarında sadece İslâm'a reddiye yer almaz, aynı zamanda Katolik ve bazı Protestan çevrelerine imalı eleştiriler de görülebilir (Burman, s. 118; Campi, XXXI, 143).

Bibliander'in arkadaşı ve aynı inançları paylaştığı Oporiniana'nın yayınevinde neşrettiği metin üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde hacirilerin (müslümanlar) ve Türkler'in kutsal kitapları ve inançları anlatılır, okuyucuya Kur'an'ın neden Latince'ye çevrildiği konusunda bilgi aktarılır. Ayrıca Kur'an'ın geneli hakkında bilgi verilir, hadislerden bahsedilir ve âyetlerin okunuşuyla ilgili örnekler sunulur. Kur'an'ın tercümesi bu bölümdedir. İkinci bölüm İslâm üzerine yazılmış bir reddiye niteliğindedir. Burada Abdülmehdî b. İshak el-Kindî'nin reddiyesinden, Nikolas Cuso'nun ve Riccollo da Monte di Croce'nin Kur'an'a yazdığı eleştirilerden söz edilir. Ayrıca Grekçe ve Latince yazılmış Bizanslı bir reddiyeden örnekler verilir. Amaç Kur'an'ın ve İslâm'ın heretikliği ve temelsizliğinin okuyucuya gösterilmesidir. Üçüncü bölüm Hz. Muhammed'in hayatı, öğretileri ve uygulamalarıyla ilgilidir. Bu bölümde Paolo Giovio'nun Türkler'le ilgili verdiği bilgiler zikredilir. Papa II. Pius'un Fâtih Sultan Mehmed'e ve onun da papaya yazdığı mektupların kopyaları sunulur. Birbirinden kopuk konuları içerse de güzel bir kompozisyonla birleştirilmiş olan bu neşir kısa zaman içinde İtalyanca, Flamanca ve Almanca'ya tercüme edilmiş, Cizvit misyonerlerinin kullandığı ana metin haline gelmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren başka dillere de çevrilmiştir. Bibliander'in Kur'an neşri ve metin içerisindeki düzenlemeleri, sonraki asırlarda şarkiyatçıların İslâm'a daha esaslı bir şekilde yaklaşımları gerektiği konusundaki kaygılarını belli bir metodolojik çerçeveye oturtmuştur. Bu sebeple XIX. yüzyıl oryantalizminin temel yaklaşım biçimlerinden olan semantik ve etimoloji gibi dil bilimi unsurlarının önemine ilk dikkat çekenin de Bibliander olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

- H. Bobzin, *Der Koran im zeitalter der Reformation*, Beyrut 1995, s. 167, 174; a.m.f., "Kur'an'ın Latince Tercüme: Kısa Bir Genel Bakış" (trc. Yusuf Öztel), *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1/1, Bursa 2009, s. 609-622; T. E. Burman, *Reading the Qur'an in Latin Christendom, 1140-1560*, New York 2007, s. 60-88, 118; An Ja – S. Goeing, "Establishing Modes of Learning: Old and New Hebrew Grammars in the 16th Century", *Scholarly Knowledge: Textbooks in Early Modern Europe* (ed. E. Campi v.dgr.), Genève 2008, s. 157-183; B. Gordon, "Christo testimonium reddunt Omnes Scripturae", *Shaping the Bible in the Reformation* (ed. B. Gordon – M. McLean), Leiden 2012, s. 113, 114; G. J. Metcalf, "Theodor Bibliander (1504-1564) and the Languages of Japheth's Progeny", *Historiographia Linguistica*, VII/3, Amsterdam 1980, s. 323-333; H. Clark, "The Publication of the Koran in Latin a Reformation Dilemma", *The Sixteenth Century Journal*, XV/1, New York 1984, s. 3-12; S. Henrich – J. L. Boyce, "Martin Luther-Translations of Two Prefaces on Islam: Preface to the 'Libellus de ritu et moribus Turcorum (1530)' and Preface to Bibliander's Edition of the Qur'an (1543)", *Word and World*, XVI/2, Minnesota 1996, s. 250-266; A. S. Francisco, "Polemical Works against Islam in the Early Reformation Era", *Lutheran Theological Review*, XV, Ontario 2002-2003, s. 40-53; E. Campi, "Early Reformed Attitudes towards Islam", *Theological Review*, XXXI, Beirut 2010, s. 140-146; "Machumetis saracenorum principis eiusque successorum vitae ac doctrina ipseque Alcoran", *Vivarium: Online Digital Collections of Saint John's University and the College of Saint Benedict*, <http://cdm.csbsju.edu/cdm/ref/collection/SJRareBooks/id/4744> (22.01.2015).

KURŞAT DEMİRCİ

BİHAÇ

Bosna'da tarihi bir şehir.

Bosna-Hersek'in kuzeybatı kısmında Una nehrinin sol kıyısında yer alır. Bugün Una-Sana kantonunun başşehridir. 61.564 (2012) olan nüfusunun çoğunluğunu müslüman Boşnaklar oluşturur. Yana vadisi tarih öncesi devirde de özel bir yere sahipti. Bihaç'ın 10 km. güneydoğusunda Ripaç (Ripač, Bosna-Hersek) yakınlarında yapıldığı Tunç çağına dayanan palafit türü evler bulunmuş, dış mahallesi Ribiç'te (Ribić) La-Tené dönemine ait bir mezarda çömlekler ve değerli buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Bihaç ve çevresi milâttan önce I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun İllirya, daha sonra VI. yüzyılın başına kadar Dalmaçya eyaletinin bir parçasıydı. Octavianus'un (Augustus, m.ö. 63 – m.s. 14), bölgede yaşayan Yapodlar'ı, milâttan önce 35 yılında hâkimiyeti altına almasıyla Romalılar'ın kanunları ve gelenekleri bölgede yayıldı. Tarihçilerin varsayımına göre bugünkü Bihaç yakınlarında eski bir Roma şehir